

ФІЛОСОФІЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВПЛИВ У ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МОДИФІКАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Олексенко Р.І.

кандидат економічних наук, доцент
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Перехід до ринкової економіки, що викликав радикальні перетворення всього господарського механізму, визначив значення конкуренції як іманентного атрибуту ринку. На відміну від планової економіки, коли діяльність усіх підприємств була регламентована, в умовах ринку, основною економічною реальністю якого є конкуренція, всі незалежно господарюючі суб'єкти повинні самостійно ухвалювати довгострокові стратегічні рішення, направлені зрештою на забезпечення стійкого становища підприємства на ринку. У зв'язку з цим, однією з найважливіших задач, яка вимагає теоретичного осмислення і практичної реалізації, є забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

Теоретико-методологічні засади конкуренції, її динаміку та сучасні форми досліджували такі вчені як: Ф.И. Едجوерта, А.О. Курно, Дж. Кейнс, Ж.-Ж. Ламбен, А.П. Лернер, К. Маркс, М. Портер, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, А. Сміт, Р.А. Фатхутдінов, Ф.А. Хайек, Й. Шумпетер, А.Ю. Юданов, та інші.

Фундаментальні теоретичні та методичні основи забезпечення конкурентоспроможності підприємств одержали подальший розвиток у дослідженнях багатьох видатних вітчизняних науковців, але особливо слід відзначити таких як: М.Й. Малік, В.А. Павлова, О.А. Швиданенко, С.М. Кваша, Д.Ф. Крисанов, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, В. Ф. Оберемчук, І.А. Оносова, В.Г. Рижков, П.Т. Саблук, Г.М. Скудар, О.Б. Чернега, та інші.

Світову економіку нового тисячоліття характеризують жорсткою конкуренцією, яка набуває глобального характеру. Багато вчених звертають увагу на різноманітні аспекти процесів глобалізації. Зокрема глибокі теоретичні дослідження у сфері глобалізації були проведені під керівництвом і за участю члена-кореспондента НАН України О.Г. Білоуса [2]. Специфіку процесів глобалізації в умовах трансформаційного розвитку української економіки і проблем ефективної інтеграції України до світової економіки розглянуто у працях вітчизняних авторів В. Будкіна, І. Бурковського, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, В. Новицького, А. Румянцева, А. Філіпченка, О. Шниркова та ін.

Самсонов А. вважає глобалізацію силою, яка визначає подальший розвиток цивілізації, призводить до загострення міжнародної конкуренції як на макро-, так і на мікрорівні. Відмічають циклічний характер розвитку глобалізації, який на кожному етапі визначається специфічними умовами та результатами впливу на національні економіки окремих країн.

Авторами роботи [5] розглянуті загальносвітові тенденції розвитку економіки та фактори, що впливають на діяльність компанії у сучасних умовах,

серед яких зокрема: відкритість національних ринків чи глобалізація, індивідуалізація попиту, ускладнення продукції та бурхливий розвиток засобів зв'язку.

Основу ринкової економіки складає поняття конкуренції, як головної рушійної сили еволюції взаємостосунків суб'єктів, що функціонують у конкретному середовищі. Найбільш успішним учасником такого змагання є той, хто здатний витримувати конкурентну боротьбу на вітчизняному і зовнішньому ринках. Посилюванням конкуренції між виробниками, надмірним насиченням товарами у більшості сегментів характеризує сучасний ринок [9 с. 103].

Конкуренцію, як рушійну силу економічного розвитку, технологічного прориву в майбутнє та відображення реального стану конкурентоспроможності України розглядає Б.С. Кваснюк.

Авторами [7] здійснено аналіз розвитку конкуренції на світовому ринку, визначено її характер, а також досліджено вплив глобалізації на міжнародні конкурентні відносини. До характерних проявів сучасної ринкової конкуренції відносять [1 с. 73]: незліченну множину новинок на ринку, заповнення полиць магазинів різноманітними модифікаціями одного і того ж товару, вимотуюча гонка виробників за гаманець споживачів, «повінь» інформаційного поля рекламою тощо.

Один з провідних японських підприємців Г. Накамура звертає увагу на зростання галузевої, міжгалузевої та міжнародної конкуренції та передбачає ще більше їх зростання у майбутньому.

Авторами роботи [5] наголошено, що в сучасній економіці формується тенденція до посилення ролі нецінової конкуренції як найбільш перспективного методу глобальної економічної конкуренції. Іванов Ю.Б вказує, що за останні роки спостерігається тенденція до посилення нецінових форм конкуренції у порівнянні з ціновими: конкуренція, яка заснована на смаках і відданості споживачів, рекламна конкуренція, конкуренція якості, конкуренція в обслуговуванні після продажу товару тощо. При неціновій конкуренції роль ціни аніскільки не зменшується, проте на перший план виступають властивості продукту, престижність його марки, рівень сервісу та ін. Як зазначає А. Юданов, «у центрі уваги постає не суперництво фірм у встановленні ціни, не вияснення того, хто і чому переміг, а встановлення факту принципової можливості впливу фірми на загальний рівень цін на ринку...».

У нинішній час жодна країна не може ефективно формувати і здійснювати свою економічну політику, не беручи до уваги реалій світового ринку, пріоритетів і норм поведіння його основних суб'єктів. Навіть якщо мова йде про так звані «закриті», або «замкнуті», господарські системи, їх не можна назвати повністю ізольованими та незалежними від світової економіки, оскільки сама їх закритість уже є відношенням до світового ринку, який вони не приймають або який відторгує їх. Але, так чи інакше, вони змушені зважати на його існування й «захищатися» від нього за допомогою більшого або меншого ступеня автаркії, тобто, по суті, застосування більшої або меншої кількості протекціоністських заходів. Про ступінь і різноманітність входження держав у глобальну економіку можна судити за показниками кількості населення, енергоспоживання на душу населення, рівнем ВВП, величиною експорту, імпорту та прямих іноземних інвестицій, а також часткою високотехнологічної продукції в експорті країн світу.

Доцільно розглядати сучасний світ як складну систему, що складається з декількох рівнів ієрархії, між якими існують прямі та зворотні зв'язки і взаємозалежності. Однак світ як система не є продуктом глобалізації, його системність виникла разом із виникненням самого світового господарства й уже тоді мала ієрархічну структуру. Світова економічна система розвивалася під впливом процесів поглиблення міжнародного поділу праці, розвитку процесів міжнародної спеціалізації, кооперування й інтернаціоналізації виробництва. Вона зазнавала змін, ускладнювалася за рахунок формування нових внутрішніх структур і зв'язків. Протягом усього свого існування світова економічна система являла собою ієрархію зі своїми лідерами й аутсайдерами, відбувалася лише періодична зміна лідерів, змінювалася геополітична роль тих або інших держав, але сам ієрархічний характер зберігався. Таким чином, не можна сказати, що глобалізація якимось чином змінила системну сутність світової економіки, вона стала всього лише ще одним етапом розвитку цієї системи.

У результаті глобалізації відбулася модифікація чинників конкурентоспроможності національної економіки. По-перше, світове економічне співтовариство зі слабкої сукупності більш-менш взаємозалежних країн перетворюється на цілісну економічну систему, де національні соціуми виявляються складовими елементами єдиного всесвітнього економічного організму, спаяними вже не просто міжнародним поділом праці, але і гігантськими за своїми масштабами виробничо-збутовими структурами, глобальною фінансовою системою та планетарною інформаційною мережею.

Відтворювальна взаємозалежність більшості національних економік перетворила їх із більш-менш автономних господарських структур на складові елементи глобального господарського організму. Особливо відчутна така взаємозалежність у високотехнологічних галузях, де широко практикується міжнародне виробниче кооперування. Якщо до цього додатки появу в останні десятиліття всесвітнього фінансового ринку та глобальної інформаційної павутини Інтернет, стає очевидним, що сучасне світове господарство принципово відрізняється від того, яким воно було в першій половині ХХ ст.

Якісні зрушення у структурі та динаміці світової економіки на сучасному етапі виявляються у зростанні відкритості національних економік, обсягів світової торгівлі й інвестицій, появи загальносвітових стандартів виробництва, споживання, торгівлі, фінансів тощо. Але ж глобалізація не є спонтанним процесом, більше того, уряди та країни можуть усвідомлено визначити своє місце в міжнародній економіці, що глобалізується. Стабільність національних економік, а також можливості урядів перебувають у прямій залежності від ефективності їх дій з асиміляції позитивних і компенсації негативних ефектів глобалізації.

Характерною рисою глобалізації в економіці стала взаємозалежність процесів автономізації та інтеграції. Це знайшло відбиття у «парадоксі Нейсбітта»: «Чим вище рівень глобалізації економіки, тим сильніше її невеликі учасники». Подібні процеси простежуються й у суспільно-політичній сфері. Дж. Нейсбітт відзначає рух, з одного боку, до політичної незалежності та самоврядування, з іншого — до формування економічних альянсів. Процеси глобалізації в економічній, інформаційній, культурній сферах ідуть у тісному зв'язку із процесами національної

ідентифікації. Прагнення до національного самовираження є потужним стимулом соціального, економічного та політичного розвитку в умовах інформаційної відкритості й інтенсифікації інтеграційних процесів у світі. У той же час відродження національної свідомості є захисною реакцією суспільства проти руйнівного впливу сил, пов'язаних із глобалізацією. В економіці - це розрив традиційних зв'язків усередині країни, деградація неконкурентоспроможних виробництв, загострення безробіття; у сфері культури й ідеології — агресивне проникнення чужих для даного суспільства ідей, цінностей, моделей поведінки. При цьому чим сильніше соціально-економічне й ідеологічне потрясіння суспільства, тим гостріша відповідна реакція, що набуває іноді форми войовничого націоналізму та релігійного фундаменталізму.

При всій розмаїтості конкретних підходів і висновків більшість сучасних учених-глобалістів виходять із уявлення про складний світ як Глобальну спільність, як світоцілісність, що відрізняється від складових частин цієї спільності. Як пише В. Кувалдін, фактично мова йде про створення глобального співтовариства, у межах якого існуючі національно-державні утворення виступають як більш-менш самостійні структурні одиниці.

А.Г. Мовсесян приєднується до пануючої позиції, відповідно до якої головна властивість процесів глобалізації — планетарна єдність. При цьому, відштовхуючись від теорії складних систем, за межу існування системи він бере достатність або недостатність факторів, що компенсують зовнішні або внутрішні впливи на систему. У зв'язку із цим він дає таке визначення глобалізації: «Глобалізація - це комплекс взаємозалежних процесів, що проходять у планетарному масштабі, у кожному з них є механізми саморегуляції».

На думку Л.З. Зевина, глобалізацію необхідно трактувати в різкому розширенні й ускладненні взаємозв'язків і взаємозалежностей як людей, так і держав, що відображається у процесах формування планетарного інформаційного простору, світового ринку капіталів, товарів і робочої сили, в інтернаціоналізації проблем техногенного впливу на природне середовище, міжетнічних і міжконфесійних конфліктів і безпеки.

Таким чином, феномен глобалізації виходить за суто економічні межі, в яких її схильні трактувати більшість дослідників цієї теми, і охоплює практично всі основні сфери суспільної діяльності, включаючи політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, а також самі умови існування людства.

По-друге, в умовах глобалізації національні та всесвітні економічні відносини починають мінятися ролями. У минулому провідну роль відігравали перші. Найбільш розвинені в той або інший період національні господарства визначали характер, форми і механізми міжнародних відносин, ніби нав'язуючи іншим країнам і світовому співтовариству в цілому способи господарського спілкування. Внутрієкономічні відносини були первинними, міжнародні — вторинними. Голландія XVIII ст. або Англія XIX ст. були не тільки лідерами економічного прогресу, але і зразками для наслідування для інших європейських країн. У XX ст. така роль перейшла до США. Однак у міру формування наднаціональних фінансових та інших ринків і виробничо- збутових структур всесвітні економічні відносини усе більше набувають ролі провідних, визначальних, тоді як

внутрідержавні відносини, навіть дуже великих і досить могутніх країн, пристосовуватися до реалій глобальної економіки.

Світове господарство поступово стає сильнішим і значущим за національні господарства. Глобальний економічний простір перетворюється на єдине поле для великого бізнесу, коли географія розміщення продуктивних сил, галузева структура інвестицій, виробництва та збуту визначаються суб'єктами господарського життя з урахуванням глобальної кон'юнктури, а економічні підйоми та спади набувають всесвітніх масштабів. Глобальна орієнтація транснаціональних компаній, транснаціональних банків та інших провідних господарюючих суб'єктів закономірно зменшує для них значення національних економік, як тих, де базуються їх штаб-квартири, так і тих, де діють їх численні філії. Центр ваги їх підприємницької стратегії переміщується з національного на наднаціональний рівень.

За думкою А.Б. Вебера, глобалізація означає залучення всього світу у відкриту систему фінансово-економічних, суспільно-політичних і культурних зв'язків на основі новітніх комунікаційних та інформаційних технологій. Це об'єктивний процес, який було підготовлено усім ходом попереднього розвитку і який тепер вступив у якісно новий етап. Темпи цього процесу прискорилися і вигляд світу стрімко змінюється [3, с. 47].

Викликає сумнів визначення глобалізації як нової форми світогосподарських зв'язків. Інформація взагалі передавалася та продавалася на світовому ринку і раніше. Той факт, що це явище набуло прискорення і посилення, — не підлягає сумніву. Інформація, як і всі інші об'єкти світогосподарських зв'язків, стала переміщатися інтенсивніше, одержала нову якість, але нової форми світогосподарських зв'язків ще не створила. Скоріше необхідно визнати, що передача норм господарського поведіння, яка одержала технологічну основу у вигляді нових інформаційних технологій, виникла як *новий спосіб міжнародної конкурентної боротьби*. У даному розумінні необхідно зробити акцент саме на те, що передача зразків поведіння поставлена на технологічну основу, причому поставлена саме завдяки специфічно глобальному інструментарію, який виник в останнє десятиліття.

Прямо про глобалізацію як *про форму міжнародної конкуренції* говорить М. Інтрилігейтор: «Під глобалізацією розуміється тут величезне збільшення масштабів світової торгівлі й інших процесів міжнародного обміну в умовах усе більш відкритої, інтегрованої світової економіки, що не визнає меж». Він пов'язує цю форму не тільки із традиційними різновидами зовнішньоекономічних зв'язків, але й із наступними процесами, що підсилюють інтенсивність останніх: 1) технологічний прогрес; 2) лібералізація торгівлі й інші форми економічної лібералізації; 3) розширення сфери діяльності організацій на основі застосування нових засобів комунікацій; 4) єдині стандарти ринкової економіки та вільної торгівлі; 5) перехід від традиційних форм спілкування до прогресивно-технологічних комунікацій (особливості культурного розвитку другої половини ХХ ст.).

На наявність даного феномена також указує Л. Клайн: «У ряді районів світу підприємства, що працюють на експорт, уже протягом декількох десятиліть виконували повністю або частково замовлення виробничого або науково-дослідного

характеру для іноземних компаній. Після завершення роботи продукція (готовий виріб або його частина) упакується і направляється в потрібне місце. Хоча така практика аж ніяк не нова, її масштаби тепер розширюються, охоплюючи все нові продукти та географічні райони. Виробництво стало мобільним, не вимагаючи при цьому мобільності робочої сили для виконання своїх завдань» [5, с. 95].

По-третє, усе більша кількість прихильників знаходить відображення сценарію розвитку глобалізації в концепції сталого розвитку. У документах Конференції ООН із навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), у матеріалах Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.), в інших доповідях міжнародного характеру, а також у працях учених конкретизуються та розвиваються положення цієї концепції.

Під сталим розуміється розвиток, який забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього і майбутнього покоління людей.

Ця модель існує поки на концептуально-теоретичному рівні, вона політично продекларована, формально підтримана більшістю держав (стратегії, програми та плани переходу до сталого розвитку розроблені більш ніж у 100 країнах), але досі немає інформації про те, що хто-небудь із них зробив реальні та помітні кроки для здійснення трансформаційного сценарію. Світ, як і раніше, дотримується традиційної нестійкої моделі розвитку, що може призвести до глобальної катастрофи. При переході до моделі сталого розвитку, якщо все-таки такий перехід відбудеться, процес глобалізації знайде нову якість і буде здійснюватися в рамках нової цивілізаційної парадигми.

По-четверте, глобалізація, об'єктивно веде до розмивання та знецінення регулюючих функцій національної держави, що вже не може, як крдисі>, захищати національну економіку від небажаних зовнішньоекономічних впливів. Воно тим більше не в змозі регулювати ті економічні, соціальні та культурні процеси, які виплеснулися за національні межі, набули самостійності, стають некерованими. Міжнародні економічні процеси переростають із міждержавних - таких, що більш-менш ефективно регулюються в одnobічному, дво- або багатобічному порядку національними державами, у позадержавні — тобто глобальні, які майже або зовсім не піддаються державному регулюванню.

Національні держави усе більше втрачають можливість ефективно використати такі традиційні важелі макроекономічного регулювання, як імпортні бар'єри й експортні субсидії, курс національної валюти та ставку рефінансування центрального банку. В умовах усе більш наростаючої взаємозалежності національних господарств уряди змушені користуватися цими важелями з оглядкою на інші держави, інтереси яких можуть бути при цьому зачеплені. Крім того, доводиться зважати і на поведінку впливових недержавних суб'єктів міжнародних економічних відносин - транснаціональних компаній, транснаціональних банків, міжнародних інвестиційних фондів, які своїми відповідними діями можуть звести нанівець очікуваний ефект від заходів, що вживаються, або навіть використати їх на шкоду даній країні.

Загрози пов'язані не стільки з основними тенденціями глобалізації, скільки із

неадекватною зовнішньоекономічною політикою економічно розвинених країн, що накладається на них. Розвинуті країни, претендуючи на роль глобального центру, насправді не є ним саме тому, що у своїй політиці подвійних стандартів не йдуть далі найближчих власних національних інтересів. Особливість ситуації полягає в тому, що, продовжуючи цю політику в міжнародній торгівлі, інвестиціях, валютно-кредитних відносинах, вони намагаються підсилити свої переваги зовсім не вищою порядком. Митні бар'єри, замасковані під антидемпінгову політику, захищають ресурсні переваги економічно розвинених країн, причому захищають у підсумку від того самого процесу глобалізації, ініціаторами якого ці країни і є.

Загрози крім того визначаються природою процесів глобалізації. М. Інтрілігейтор одну з основних проблем пов'язує з питанням: «Хто виявляється у вигравші від глобалізації? Фактично основну частину переваг одержують багаті країни або індивіди. Несправедливий розподіл благ від глобалізації породжує загрозу конфліктів на регіональному, національному й інтернаціональному рівнях» Це, на його погляд, саме і визначається тим, що «держави прагнуть приєднатися до клубу багатих країн і готові боротися з ними за свою частку у світовому виробництві» [4, с. 59]. Тобто це — запозичення споживчих і господарських стандартів одних країн іншими. Саме це стає причиною зростання розриву в доходах, що відбувається разом із глобалізацією. Це обумовлено тим, що розвинені країни вже досягли тих цілей, яких починають разом із ними прагнути країни, що розвиваються. Останнім для успішної участі у світогосподарських зв'язках потрібні інші, їх власні цілі.

Багато в чому подібні загрози стають можливими через те, що економіки менш розвинених країн стають більш відкритими. Тут небезпідставне судження Л. Клайна про необхідність співвідносити «політику продавлювання» ліберальної моделі зовнішньоекономічної діяльності з рівнем розвитку країни, яка є об'єктом такого продавлювання: «Необхідно відмовитися від спроб нав'язати нову модель глобалізації методами, що нагадують «шокову терапію» при переході від планової економіки до ринкової, або шляхом тотального дерегулювання фінансових ринків. Надзвичайно важливо зберегти економічну стабільність і стримати спекулятивну активність за рахунок поступового впровадження кожного істотного нововведення і його апробування до того, як воно набере чинності, і до переходу до наступного етапу».

Прагнення України динамічно інтегруватися до світової економіки припускає необхідність використання загальноєвропейських у міжнародному співтоваристві правил участі у глобальному процесі світового економічного розвитку, і в першу чергу, забезпечення якості й конкурентоспроможності продукції.

Вступ України до світової організації торгівлі передбачає вихід економіки України у відкритий світовий торговельно-економічний простір, де необхідно боротися за ринки збуту продукції з провідними компаніями. В таких умовах, щоб витримати боротьбу за споживача з відомими зарубіжними компаніями, українські підприємства повинні не тільки забезпечувати міжнародні вимоги за якістю, але й бути у змозі перевищувати ці вимоги.

Доктор А.В. Фейгенбаум (СІНА) розглядає шість найбільш найважливіших характеристик майбутньої якості: якість, що визначається як досягнення високої

цінності у покупця продукції або послуг; успішне використання технологій; ефективне використання людських ресурсів; можливості для продуктивної роботи з постачальниками та іншими важливими бізнес-партнерами; інтеграція економіки якості у фінансово-облікову систему; безпосередній вплив якості на лідерство і менеджменту самій компанії.

Завдання України після вступу до СОТ, а також інтеграція в ЄС вимагають адаптації до міжнародних та європейських стандартів. Безумовно, що це дозволить орієнтуватися у вимогах глобальних й регіональних ринків і визначати рівень характеристик продукції, який є прийнятним на міжнародному рівні. Проте, на погляд авторів роботи [5, с. 20], навіть відповідність міжнародному стандарту не гарантує досягнення конкурентоспроможності. Відповідність міжнародному стандарту можна розглядати тільки як умову доступу до глобального ринку, однак потенційну конкурентоспроможність можна визначити тільки після позиціонування продукції на ринку та оцінювання її споживачем за відповідними критеріями.

В умовах глобалізації ринків товарів і послуг керівники провідних компаній та міжнародних об'єднань все більше уваги приділяють питанням підвищення якості. Якість стає не тільки невід'ємною складовою конкурентоспроможності, якість є необхідною умовою виживання багатьох підприємств і країн. Зокрема, суттєву увагу приділяють питанням якості на державному рівні в США, Японії та інших розвинених країнах [6, с. 33]. Проте, особливо загострені ці питання перед країнами з перехідною економікою.

Мазаракі А. відзначає, що питання підвищення якості продукції є одними з найактуальніших питань. Слід відзначити, що інтерес вітчизняних підприємств до питань якості продукції постійно зростає. Миронюк Г. вважає, що це пов'язано з рядом причин, які зумовлені рівнем виробничих можливостей, станом та перспективами розвитку економіки країни. Підвищення якості продукції на сучасному етапі об'єктивно зумовлено наступними обставинами (рис. 1).

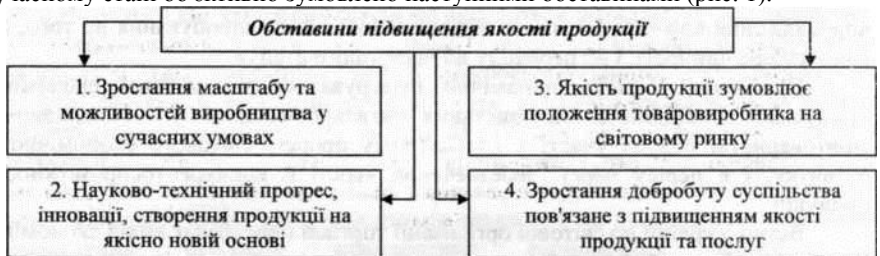

Рис. 1. Обставини підвищення якості продукції на сучасному етапі [8]

Поряд з питаннями якості в умовах посилення процесів глобалізації світового господарства, підкреслюється також багатократне зростання значення конкурентоспроможності продукції.

Американський спеціаліст з проблем міжнародних відносин Д. Ебшайр у роботі підкреслює зростання значень «невідчутних» елементів конкурентоспроможності, зокрема контролю за якістю, системи використання ресурсів та взаємовідносин «труд - менеджмент».

Для того, щоб досягти успіху в світі надзвичайно високої конкуренції, швидкого розвитку, технологій та суспільства, недостатньо повторювати вже

розроблені відомі організаційні, практичні й теоретичні концепції якості та конкурентоспроможності. Грунтуючись на них, кожна країна і кожне підприємство може розробити власне бачення і власний підхід на основі національних, наукових, культурних, соціальних, виробничих досягнень і цінностей, використовуючи і розвиваючи при цьому свої конкурентні переваги. Такий підхід, підкреслює автор М. Портер.

Особливо слід зазначити напрямок забезпечення якості продукції, раціональну основу якого було сформовано завдяки розробленій у 50 - 60 роках концепції життєвого циклу продукції.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що Україна має певний досвід у сфері забезпечення якості. Ще у 70-ті роки львівські підприємства стали ініціаторами впровадження комплексної системи управління якістю продукції. Результати досліджень з галузі системного управління якістю, що проводилися за ініціативою академіка В.М. Глушкова у період з 1976 року до 1991 року, отримали міжнародне визнання та були відзначені Дипломом Європейської організації за якістю та міжнародними преміями.

Суттєвий прогрес у розвитку та впровадженні систем менеджменту якості пов'язаний з уведенням у 1987 році стандартів ISO 9000. Впродовж 90-х років минулого сторіччя домінянтою інноваційної діяльності був «час», а не «якість». Проте коли тимчасові резерви було вичерпано, зв'язок між трьома чинниками трикутника «якість — вартість — час» стали важливішими. Управління ними у збалансованішому вигляді вважається вимогою майбутнього, підкреслено у роботі [8 с. 74]. Відзначимо, що збалансоване управління веде до суттєвої інтеграції діяльності у сфері якості на всіх рівнях та націлює на високу якість.

У найближчому майбутньому менеджмент систем якості повинен зробити великий прорив у зв'язку з уведенням версії ISO 9001:2000. Відмічено [8 с. 75], що версія 2000 року у порівнянні з версією 1994 року має значні поліпшення. Тому, враховуючи ці позитивні чинники, рекомендовано всім сертифікованим організаціям передбачати ISO 9001:2000 у формуванні владних програм корпоративного розвитку. При цьому відмічено, що ті організації, які не мають сформованої системи менеджменту якості та приймають систему менеджменту якості ISO 9001:2000 за базову модель, у жодному випадку не повинні починати зі старої моделі ISO 9001:1994.

Стандарти серії ISO 9000 версії 2000 року відповідають сучасній філософії управління якістю та передбачають сучасне розуміння систем якості. Сучасна філософія управління якістю (рис.2.) приділяє велику увагу як горизонтальним, так і вертикальним процесам управління якістю.

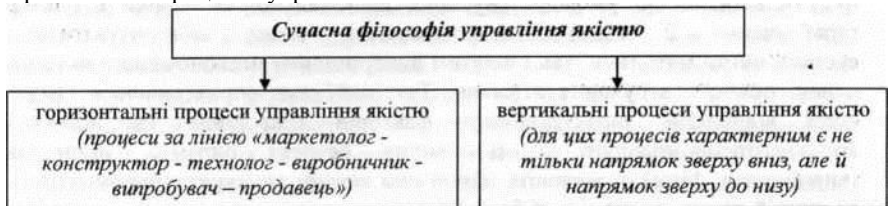

Рис. 2. Сучасна філософія управління якістю [9]

За результатами досліджень у 1994 році були розроблені та затверджені два державні стандарти України, які поклали початок формуванню нормативної бази щодо створення в державі індустрії проектування, впровадження та підтвердження відповідності професійних системних організаційно-технологічних комплексів з управління якістю.

На жаль, цю роботу було зупинено у зв'язку з припиненням фінансування. Не дивлячись на те, що в основі системи Т<ЗМ використовуються адекватні цілям методи управління якістю, разом з тим у стандартах 180 серії 9000 цільову установку на економічну ефективність виражено недостатньо. Популярність систем управління якістю, як відомо, динамічно зростає, і сьогодні вони займають міцне місце в ринковому механізмі. Проте, не дивлячись на це, існуючі системи не вирішують всіх складових задач проблеми забезпечення й підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Глобалізація призводить до модифікації не тільки напрямів та заходів державної політики, але й понятійно-категорійного апарату, який нею використовується. Такі категорії як конкурентоспроможність і економічна безпека — як характеристики національної економіки, перебувають у тісній взаємодії, котра в умовах глобалізації набуває нових, додаткових акцентів. На загал, конкурентоспроможність може розглядатися як безпосередній індикатор рівня економічної безпеки, оскільки остання, будучи одним із базисних напрямів державної політики, характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення, метою якого є задоволення потреб населення за протистояння дестабілізуючій дії факторів, котрі утворюють загрозу нормальному розвитку країни, що є досяжним тільки за гарантування високих конкурентних позицій національної економіки у світовій системі господарювання.

Тому Закон України «Про основи національної безпеки», прийнятий Верховною Радою України у 2003 р., відносить до переліку пріоритетів національних інтересів створення саме конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки. При цьому, якщо конкурентоспроможність виступає критерієм і метою ступеню розвитку національного господарського комплексу (як економічної чи соціально-економічної системи територіально локалізованої в межах держави), то економічна безпека являє собою необхідну умову його існування і розвитку. Адекватний рівень економічної безпеки, будучи необхідною умовою існування національної економіки і фактором гарантування її конкурентоспроможності, може забезпечуватися як економічними методами, так і шляхом використання неекономічних методів на основі прямого втручання держави. Тут, найбільш сприятливою є ситуація, коли відповідні характеристики факторів мікрорівня як індикаторів конкурентоспроможності і економічна безпека окремих підприємств (виробництв, фірм), створюють одночасно високу конкурентоспроможність та достатній рівень економічної безпеки національної економіки на макрорівні, її складових частин (галузей і регіональних економік) — на мезорівні. Слід зазначити, що інтерес до дослідження конкурентоспроможності значно зріс в кінці ХХ ст. у зв'язку із зростанням інтернаціоналізації господарства і ускладненням взаємозв'язків і взаємозалежностей фірм і компаній різних країн, які входять у коопераційні зв'язки і розвивають міжнародну спеціалізацію на різних

рівнях господарської організації.

У самому загальному вигляді під конкурентоспроможністю треба розуміти наявність властивостей, що створюють переваги для суб'єкта економічного діяльності (конкурентної боротьби). Носіями цих властивостей - конкурентних переваг — можуть бути різні предмети або категорії конкурентоспроможності: види продукції, окремі підприємства й організації або їхні групи, котрі утворюють галузеві або конгломератні об'єднання, і, нарешті, окремі країни або їхні об'єднання (регіональні, політичні, етнокультурні), які ведуть конкурентну боротьбу за лідерство в різних сферах міжнародних економічних відносин. Тому конкурентоспроможність, з одного боку, відображає вимоги ринку, а з другого — орієнтує суб'єкти конкурентної боротьби на активні дії щодо завоювання ринкових позицій, їх утримання, зміцнення й розширення. Вона орієнтує економічних агентів на більш активну або, навіть, більш агресивну - в позитивному сенсі — діяльність.

Конкурентоспроможність діє в одному проблемному полі із ефективністю, але не є тотожною до неї. Конкурентоспроможність — це більш широка категорія, ніж ефективність. Вона включає ефективність як складову категорію, але описує більш складні взаємозв'язки суб'єктів господарювання, окремих фірм і корпорацій, їхніх галузевих об'єднань і національних господарств окремих країн. Ефективність же є тільки відношенням витрат до результатів, що показує, наскільки результативно передбачається використовувати або вже використані наявні в розпорядженні суб'єкта конкурентної боротьби ресурси. Тобто конкурентоспроможність виражає потенціал, здатність до ведення успішної конкурентної боротьби, проте, який можуть бути і не реалізованим. Особливим є те, що конкурентоспроможним, в принципі, може бути й малоефективний ринковий суб'єкт, оскільки конкурентоспроможність може досягатися не тільки продуктивним поліпшенням своїх власних характеристик, але й шляхом контр-продуктивного використання різного роду заходів по блокуванню розвитку конкурентів, наприклад, шляхом підриву їхнього конкурентного потенціалу або зриву планів і програм підвищення конкурентоспроможності ринкових супротивників. При цьому такий підрив нерідко виявляється дешевшим й ефективнішим, ніж розробка й реалізація власних дорогих програм удосконалювання технологій, навчання персоналу, пошуку нових шляхів задоволення купівельного попиту та ін. Крім того, подібні деструктивні заходи, як так звані «інституціональні пастки», нерідко можуть виявитися й ефективнішими з позицій «очищення» конкурентного поля й на якийсь строк забезпечити стійкі лідеруючі позиції фірмі або країні, котрі практикують такі дії. Ця обставина звичайно враховується в практиці ведення конкурентної боротьби компаній. Ступінь захисту, що забезпечується ними від подібних заходів, також значною мірою визначає рівень їхньої конкурентоспроможності, яка у такому проблемному полі спрямована на забезпечення економічної безпеки (фірми або країни).

Тому, звичайно, конкурентоспроможність практично включає поняття економічна безпека, без забезпечення якої ні окрема фірма, ні країна не можуть в умовах сучасної глобалізованої світової економіки тривалий час зберігати ефективні ринкові позиції. Особливо важливим є цей фактор при оцінці конкурентоспроможності країни (тобто на макрорівні), оскільки між країнами в

цьому відношенні практично поки ще не створене єдине правове поле (котре тільки формується, і притому досить своєрідно-дискримінаційно - на основі правових систем провідних економічно розвинених країн). При цьому, вже в рамках цієї нової системи, йде далекосяжне вибудовування таких стратегічних концептуальних позицій, які нерідко можуть припинити спроби потенційних країн-конкурентів створити й зміцнити власний конкурентний плацдарм.

Таким чином, поняття конкурентоспроможності де-факто включає поняття ефективності й доповнюється тим, що вимагає забезпечення економічної безпеки, оскільки навіть вискоєфективний економічний суб'єкт, не забезпечений необхідним рівнем захисту від конкурентів, ще не може вважати себе конкурентоспроможним. Якщо не вибудована система такої безпеки, конкурентні переваги його не врятують і, більш того, можуть стати здобиччю конкурента. Тому, спрощено, можна казати, що конкурентоспроможність інтегрує в собі і ефективність, і безпеку.

Конкурентна боротьба, що ведеться сучасними ринковими суб'єктами на різних рівнях національної і світової господарської організації, сильно розрізняється. Конкуренція товарів, що продаються на ринку, буде зовсім іншою у порівнянні з конкуренцією фірм, компаній або галузевих комплексів. Ще значніше відрізняється конкуренція, що ведеться між окремими країнами. Тому й поняття конкурентоспроможності стосовно до кожного рівня буде різним! Неможливо однаково підходити до аналізу конкурентоспроможності товару й країни. Справа ще й у тім, що різні рівні формування конкурентних переваг між собою тісно пов'язані, однак саме ця обставина сьогодні далеко не завжди враховується. Тому звичайно конкурентоспроможність розглядається тільки на мікро - і макрорівні, де під мікрорівнем розуміється рівень підприємства, а макрорівню відповідає країна. Такий підхід має право на існування, однак у ньому фактично зникає конкурентоспроможність товарів - той рівень, на якому кожний покупець (споживач), приймаючи рішення щодо покупки товару, підтверджує його конкурентоспроможність практично щодня. Тобто товарний світ, хоча він генетично і створюється підприємствами, компаніями й фірмами, але має ту свою специфіку, яка виявляється у впливах на нього споживача. До того ж при конкуренції товарів, тобто виявленні їхніх переваг покупцями, останніх часто цікавить не стільки, хто їх зробив (сучасною ринковою мовою — бренд), скільки їх реальні якість і ціна. Хоча відносно багатьох товарів виробник і його бренд для покупця має дуже велике значення і цей зв'язок має тенденцію до зростання в міру зміни ролі споживачів на ринку.

Інколи поняття національної конкурентоспроможності ставиться під сумнів, а аналіз конкурентоспроможності пропонується обмежувати рівнем товарів і фірм. Це свідчить про те, що проблематика конкурентоспроможності ще недостатньо розроблена й вимагає подальшого системного дослідження.

В основу виділення рівнів конкурентоспроможності, як такої, можна покласти носіїв конкуренції або конкурентних переваг. У цьому відношенні органічно вибудовується п'ятирівнева система її формування:

- локальний - підприємства, фірми, їх корпоративні об'єднання тощо;
- регіональний — у районі, області, місті, територіально-виробничих

комплексах;

- національний — у країні;
- міжнаціональний — як суб'єкти конкурентної боротьби діють не окремі країни, а об'єднання країн, котрі попередньо домовляються проводити погоджену економічну політику, тобто створюють сукупні конкурентні переваги (Євросоюз, НАФТА та ін.);
- глобальний - у світовому масштабі.

На державному рівні — що є особливим з позицій державного антикризового управління - в сферу уваги конкурентної політики потрапляють такі питання як: фіксування цін реалізації (таємне або явне); обмеження закупівель; обмеження продажу; недобросовісна реклама; недобросовісне маркування; вертикальні або горизонтальні обмеження конкуренції.

Конкурентна політика все інтенсивніше починає діяти як необхідний інструментарій поведінки економічних суб'єктів в глобалізованому середовищі. Так, за прямими і експертними оцінками, на початку XXI ст. процес глобалізації охоплює вже близько 60% світового ВВП та 70-80% світової торгівлі та фінансів. Паралельно, і як певна захисна відповідь на виклики глобалізації (значною мірою — гео економічні виклики), відбуваються і процеси регіоналізації: майже всі країни світу беруть участь в тих або інших регіональних угрупованнях, котрі формуються для захисту інтересів держав, що до них входять.

Формування завдань конкурентної політики на рівні регіональних інтеграційних об'єднань має свою специфіку і відбувається практично у всіх відповідних міжнародних організаціях (ЄС, НАФТА, КАРИКОМ, МЕРКОСУР та ін.). Конкурентна політика на цьому рівні доповнюється додатковими елементами, які контролюються державою для підтримки рівних умов конкуренції: державна допомога, державні закупівлі, доступ компаній на ринки інших держав об'єднання тощо. У перспективі цей рівень конкуренції буде розширюватися, оскільки сукупні переваги більш надійні і значимі, ніж можливі втрати і ризики.

На глобальному рівні системні напрями конкурентної політики формують як елементи торгової (тарифні та нетарифні заходи регулювання міжнародної торгівлі), так і промислової (державні субсидії, державні закупівлі, підтримка підприємств тощо) політик.

Кожний із окреслених рівнів характеризується певним колом факторів, що визначають їх конкурентоспроможність, і у кожному з них використовуються специфічні підходи і методи дослідження, які розкривають ієрархію формування конкурентних переваг. На кожному рівні за допомогою конкуренції вирішуються певні завдання у відповідності з поставленими носіями конкурентних переваг цілями.

Зрозуміло, що цілі різних рівнів конкуренції мають відрізнятися. Так, оскільки цілі підприємств і країн є відмінними стосовно своїх масштабів і часових горизонтів, то і їх конкурентоспроможність розрізняється змістовно.

Конкурентні переваги звичайно досягаються певними групами факторів, серед котрих основними є:

- ресурсні — володіння ресурсами особливої якості або кількості;
- операційні — характеризують ступінь або ефективність використання

наявних ресурсів;

- програмно-стратегічні — наявність стратегії розвитку суб'єкта-носія конкурентних переваг і якість цієї стратегії.

Перші дві переваги є цілком традиційними і пов'язані між собою тим, що наявність ресурсів є основою для ефективного їх використання, оскільки накопичені основні виробничі фонди і кваліфіковані кадри дозволяють підприємствам ефективно використовувати ці природні ресурси. Роль програмно-стратегічної переваги визначається тим, що в умовах глобалізації економіки конкурентна боротьба фактично перетворюється у боротьбу стратегій на усіх рівнях. Відтак стратегічна компонента стає провідною характеристикою конкурентоздатності, оскільки пов'язана з формуванням і використанням такого потенціалу ринкового суб'єкта, ефективний розвиток і реалізація якого можуть бути здійснені тільки відповідно до заздалегідь розробленої стратегії.

Література до розділу 1.24

1. **Антонюк Л.Л.** Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. Монографія. - К.: КНЕУ, 2004.-275 с.
2. **Білоус О.** Глобалізація і національна стратегія. - К : ВО "Батьківщина, 2006, 300с.
3. **Вебер М.** Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост. общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; Предисл. П.П. Гайденко; Коммент. А.Ф. Филиппова. - М • Прогресе 1990 -804 с.
4. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г.Білорус, Д.Г Лук'яненко та ін — К.: КНЕУ, 2001.-733 с.
5. **Кобиляцький Л.С.** Формування системи управління конкурентоспроможністю підприємства / Л.С. Кобиляцький, Ю.С. Чишевський // Наукові праці МАУП. - 2003. - Вил. 10: «Управління конкурентоспроможністю в умовах глобалізації». - С. 94-97.
6. **Олексенко Р.І.** Проблеми інтеграції м'ясопереробних підприємств до світової організації торгівлі / Р.І. Олексенко // Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Економіка» Випуск 5 «Інноваційні стратегії розвитку» — К — 2008.-С. 219-224. '
7. **Руденко Л.В.** Глобальні тенденції розвитку транснаціональних корпорацій на основі їх бізнес-моделей / Л.В. Руденко // Вчені записки : наук. зб. - К.: КНЕУ, 2005. - Вип. 7 / відп. ред. А.Ф. Павленко. - С. 131-137.
8. **Чужиков В.Д.** Стратегія та механізми регіонального розвитку України в контексті наближення до стандартів ЄС //К.: ЇСЕМВ, 2002 - с. 69 - 84
9. **Rowley Ch., Benson J.**(eds) Globalisation and Labour in Saia Pasific Region, Frenk Cass, London.Porland Or, 2000; p.93-1 ІЗ.